

Kulczykowska-Ślusarczyk, Anna

Metodologiczne problemy prac związanych z bibliografią dydaktyki historii

Acta Universitatis Nicolai Copernici. Historia 23 (198), 59-70

1989

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Krakowie

Anna Kulczykowska-Ślusarczyk

METODOLOGICZNE PROBLEMY PRAC ZWIĄZANYCH Z BIBLIOGRAFIĄ DYDAKTYKI HISTORII

Przystępując do opracowania niniejszego referatu doszłam do wniosku, że temat zaprezentowany Państwu w programie dzisiejszej konferencji „Metodologiczne problemy prac nad bibliografią dydaktyki historii” może być dla Państwa mało interesujący z tego względu, że opracowywaniem bibliografii dydaktyki historii w szerokim tego słowa znaczeniu — jej metodologicznymi problemami — zajmowało lub zajmuje się niewiele, bo zaledwie kilka, osób i nie ma potrzeby, by zajmowali się nią wszyscy. Za bardziej pożyteczną uznałam natomiast próbę zastanowienia się nad zagadnieniem: jaki jest stan aktualny naszego dorobku bibliograficznego, co go warunkowało i jakie są potrzeby w tym zakresie w kontekście pracy badawczej dydaktyka i nauczyciela historii. W związku z tym w niniejszym referacie pragnę zająć się głównie dwoma zagadnieniami:

1) przedstawić dorobek naszej informacji naukowo-bibliograficznej w interesującej nas dziedzinie badań,

2) omówić możliwości wykorzystywania istniejących opracowań bibliograficznych w warsztacie pracy naukowej z jednoczesnym zasygnalizowaniem potrzeb w tym zakresie.

Na wstępie trzeba zaznaczyć, że już od dawna, a zwłaszcza w ostatnich latach, poruszany jest coraz częściej w światowej i polskiej literaturze pedagogicznej problem informacji bibliograficznej dla potrzeb badawczych i praktyki szkolnej w związku z ciągłym rozwojem i bogaceniem naukowej myśli pedagogicznej oraz weryfikacją i wykorzystywaniem osiągnięć teoretycznych w praktycznym działaniu. Wiadomo bowiem, iż od zakresu i jakości informacji zależy intensyfikacja badań naukowych oraz efektywność procesu dydaktyczno-wychowawczego. Dobrze zrobiona bibliografia orientuje bowiem w ogólnym dorobku dydaktycznym danego okresu, w istotnych zagadnieniach wchodzących

w jego zakres, w kierunkach i tendencjach badawczych charakterystycznych dla danych lat itd., w praktyce pozwala w krótkim czasie zorientować się w istniejącej na dany temat literaturze, a tym samym zapobiega jakże nieraz żmudnym poszukiwaniom w bogatej i różnorodnej literaturze, zwłaszcza czasopiśmienniczej.

Zanim przejdę do omówienia i oceny naszego dorobku bibliograficznego, może najpierw kilka słów wyjaśnienia, co dzisiaj rozumiemy pod pojęciem bibliografii i jakie są jej najistotniejsze zadania. I tu muszę nadmienić, iż w świecie bibliografów nie osiągnięto w tej kwestii jednoznacznego stanowiska. Powołując się na książkę Aleksandry Mendykowej *Podstawy bibliografii* wydanej w 1981 r. przytoczę za nią trzy najbardziej reprezentatywne definicje:

1. Bibliografia jest to uporządkowany spis książek (dokumentów piśmienniczych, coraz częściej także innych graficznych, oglądowych i słuchowych) sporządzony według ustalonych kryteriów, mający z góry określone zadania informacyjne.

2. Bibliografia to rozpoznawanie i opisywanie wytworów piśmiennictwa (i innych dokumentów) oraz sporządzanie ich spisów.

3. Bibliografia to jedna z dziedzin ogólnej nauki o książce, która bada i opisuje książki dla celów praktycznych i naukowych, zajmuje się więc rejestracją, opisem, klasyfikacją i statystyką wytworów piśmienniczych, jest nie tylko dyscypliną pomocniczą dla innych nauk, ale stanowi samodzielną gałąź wiedzy, która ma własną problematykę naukową, historię, metodologię i własne cele badawcze¹.

Tyle w kwestii ogólnej. Przystępując do naszych spraw, trzeba stwierdzić, iż w Polsce informacja bibliograficzna dotycząca dydaktyki historii jest bardzo skąpa i fragmentaryczna w odniesieniu do wszystkich okresów historycznych bez wyjątku, łącznie z okresem ostatnim, przypadającym na czterdziestolecie powojenne. Odnosi się to zarówno do osiągnięć z zakresu dziejów nauczania historii, jak i wyników badań i wymiany doświadczeń praktycznych nad procesem nauczania i uczenia się historii. Dzisiaj stan ten można by scharakteryzować następująco: zapotrzebowanie na wiedzę o problemach dydaktycznych związanych z nauczaniem historii znacznie przewyższa zasób informacji dostarczanych w tej dziedzinie, a niewłaściwe tempo przekazu informacji nie zabezpiecza dostatecznie szybkiej orientacji w aktualnym dorobku, pozwalającej na dokonywanie porównań, analiz i zestawień w ramach rozpatrywanych problemów. Nowości nie są w sposób formalny należycie upowszechniane, a tym samym właściwie wykorzystywane na szczeblu badań naukowych i praktyki kształcenia i wychowania. Zainteresowani sami penetrują

¹ A. Mendykowa, *Podstawy bibliografii*, Warszawa 1981, s. 11—12.

bibliografii ogólnej i dziedzin pokrewnych, często korzystają także z nieformalnej komunikacji, wymieniając między sobą dane przypadkowo nagromadzone, niepełne lub o małej wartości poznawczej.

Dlaczego tak się dzieje? Aby dać odpowiedź na to pytanie, zaczynijmy od charakterystyki piśmiennictwa bibliograficznego i analizy stanu badań nad bibliografią dydaktyki historii w Polsce, by móc następnie przejść do ogólniejszych refleksji i postulowania wniosków.

Początki prac nad bibliografią dydaktyki historii datują się od lat 20-tych II Rzeczypospolitej, a po wojnie ponownie podjęto je w końcu lat 50-tych. I w jednym, i drugim wypadku głównie jako odpowiedź na zapotrzebowanie praktyki szkolnej. Dlatego wyniki tych badań w postaci odpowiednich zestawień bibliograficznych publikowane były na łamach czasopism nauczycielskich: „Wiadomości Historyczno-Dydaktycznych” w okresie międzywojennym i „Wiadomości Historycznych” po wojnie, w formie bardzo wyselekcjonowanej, bez jasnego sprecyzowania kryteriów selekcji.

W bardziej szczegółowym przeglądzie dorobku bibliograficznego, jakiego chciałabym teraz dokonać, uprzywilejowane miejsce zajmie okres najnowszy, bliższy autorce z racji jej długoletniej pracy nad poszukiwaniem i gromadzeniem materiału bibliograficznego z ostatniego czterdziestolecia oraz ze względu na większy stopień aktualności literatury historyczno-dydaktycznej okresu powojennego w warsztacie współczesnego badacza.

Pierwszego przeglądu literatury historyczno-dydaktycznej za lata 1945—1960 oraz za rok 1966 dokonały Joanna Bąkowa i Agnieszka Winiarska z WSP w Krakowie². Bibliografia ta jest zrobiona, jak już wspomniałam, przede wszystkim pod kątem potrzeb praktyki szkolnej, wyselekcjonowana, drukowana sukcesywnie małymi odcinkami na łamach „Wiadomości Historycznych”. Ma dzisiaj ograniczoną wartość poznawczą dla badacza, a także nauczyciela, zwłaszcza w mniejszych ośrodkach i placówkach naukowo-dydaktycznych, gdzie trudno dziś spotkać komplety czasopism przedmiotowych, zawierające zeszyty z lat ubiegłych.

Ciekawe, choć o ograniczonym charakterze użytkowym dla badacza określonego problemu, są bibliografie osobowe, bibliografie pisarskiego dorobku niektórych polskich dydaktyków historii. Należy wymienić tu dwa zestawienia bibliograficzne prac nestora polskiej dydaktyki historii,

² J. Bąkowa, A. Winiarska, *Bibliografia metodyki historii (1945—1958)*, cz. 1: 1945—1950, *Wiadomości Historyczne* 1958, nr 3, s. 237—240, nr 4—5, s. 376—379; cz. 2: 1950—1957, *ibid.*, 1959, nr 1, s. 70—79; cz. 3: 1958, *ibid.*, nr 2—3, s. 171—173; za rok 1960, *ibid.*, 1961, nr 1, s. 60—64; za rok 1966, *ibid.*, 1967, nr 5—6, s. 232—234.

profesora Tadeusza Słowikowskiego³, a także bibliografie poświęcone twórczości historyczno-dydaktycznej innych dydaktyków, jak: Jana Dąbrowskiego, Józefa Dutkiewicza, Natalii Gąsiorowskiej-Grabowskiej, Ewy Maleczyńskiej, Gryzeldy Missalowej⁴.

Innym źródłem bibliograficznym zaliczanym także do bibliografii osobowych są zestawienia prac badawczo-naukowych instytutów i towarzystw naukowych zawarte w specjalnych rocznikach lub oddzielnych wydawnictwach poszczególnych instytucji. Na przykład zbiorowe wykazy zawierają bibliografie publikacji pracowników takich instytucji, jak: Instytutu Historycznego Uniwersytetu Warszawskiego, Instytutu Pedagogiki w Warszawie, Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Krakowie, Uniwersytetu Łódzkiego, Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Bydgoszczy, Instytutu Historii i Archiwistyki Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, Instytutu Kształcenia Nauczycieli i in.⁵

Zestaw ten w niewielkim zakresie wspierają tak zwane bibliografie problemowe (tematyczne). Mamy ich niewiele i są to bardzo skromne

³ K. Augustynek, *Bibliografia prac prof. dra Tadeusza Słowikowskiego za lata 1936—1972*, Rocznik Naukowo-Dydaktyczny WSP, Kraków 1972, z. 43, Prace Historyczne 6, s. 7—16; tenże, *Bibliografia prac prof. dra Tadeusza Słowikowskiego opublikowanych w latach 1972—1981*, tamże, Kraków 1981, z. 76: Pr. Hist. 9, s. 9—12.

⁴ K. Stachowska, *Bibliografia prac prof. dra Jana Dąbrowskiego za lata 1908—1960*, Rocznik Biblioteki PAN w Krakowie 1959, Kraków 1961, s. 5—51; W. Michowicz, *Bibliografia prac drukowanych profesora dra Józefa Dutkiewicza za lata 1925—1964*, Rocznik Łódzki 1966, t. 11, s. 31—41; A. Rynkowska, *Bibliografia prac Natalii Gąsiorowskiej*, Kwartalnik Historyczny 1956, nr 4—5, s. 9—22; J. Gilewska, *Bibliografia prac prof. dr Ewy Maleczyńskiej za lata 1926—1966*, [w:] *Studia z dziejów kultury i ideologii ofiarowane Ewie Maleczyńskiej w 50-tą rocznicę pracy dydaktycznej i naukowej*, Wrocław 1958, s. 9—20; W. Puś, *Bibliografia prac drukowanych prof. dr Gryzeldy Missalowej*, Rocznik Łódzki 1971, z. 15, s. 19—28.

⁵ *Bibliografia publikacji pracowników Instytutu Historycznego UW*, z. 1: 1945—1966, Warszawa 1969; z. 2: 1967—1968, Warszawa 1970; z. 3: 1969—1970, Warszawa 1972; z. 4: 1971—1972, Warszawa 1974 itd.; *Bibliografia publikacji pracowników Instytutu Pedagogiki 1950—1969*, pod red. W. Czerniewskiego, Warszawa 1971, 316 s.; *Bibliografia publikacji pracowników Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Krakowie (1946—1967)*, pod red. J. Jarowieckiego, Kraków 1970, 262 s.; *Bibliografia publikacji pracowników Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Krakowie (1968—1970)*, pod red. E. Chełstowskiego, Kraków 1972; J. Racięcka, *Uniwersytet Łódzki w pierwszym dziesięcioleciu 1945—1954. Materiały bibliograficzne*, Wrocław 1955, 233 s.; H. Kacprzyk, J. Racięcka, H. Rosicka, *Uniwersytet Łódzki w drugim dziesięcioleciu 1955—1964. Materiały bibliograficzne*, Łódź 1966, 689 s.; *Bibliografia publikacji pracowników Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Bydgoszczy za lata 1969—1978*, oprac. M. Czarnańska-Dąbek, Bydgoszcz 1980, 116 s.; A. Makowiecki, *Bibliografia publikacji pracowników Instytutu Historii i Archiwistyki Uniwersytetu Mikołaja Kopernika za lata 1945—1975*, Acta Universitatis Nicolai Copernici, Historia XII, Toruń 1978, s. 131—133 itp.

zestawienia rozsiane po różnego rodzaju czasopismach i wydawnictwach zbiorowych. Wymienić tu można *Przegląd bibliograficzny prac o nauczaniu prehistorii* opracowany przez Stanisława Nowaczyka w 1948 r.⁶, *Bibliografię publikacji i artykułów dotyczących działalności oświatowej muzeów polskich w latach 1967—1970* w opracowaniu ośrodka poznańskiego⁷, *Bibliografię pracy domowej ucznia* w opracowaniu Stefana Witka⁸ itp. Tylko niektóre z nich poświęcone są w całości problematyce nauczania historii, inne w ramach ogólnych informacji uwzględniają pozycje z zakresu dydaktyki historii.

Niezbędnych informacji bibliograficznych dla szerszego ogółu użytkowników — studentów i nauczycieli historii dostarczają także wydane w latach 60-tych dwa podręczniki dydaktyki historii: *Metodyka nauczania historii w szkole średniej* C. Szybki (1966) i *Metodyka nauczania historii* T. Słowikowskiego (1967, potem wznowienia 1972 i 1975).

Ten skromny zestaw bibliografii dydaktyki historii pochodzący z lat 60-tych, a jednocześnie ogromne na nią zapotrzebowanie, spowodowały, że w połowie lat siedemdziesiątych została podjęta próba pełniejszego jej opracowania przez ośrodek poznański. W 1975 r. w numerze VII czasopisma „Neodidagmata”, wydawanego przez Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, ukazała się *Bibliografia z zakresu metodyki nauczania historii* autorstwa Urszuli Szymczak. Opracowanie to stanowi wybór publikacji metodycznych dotyczących nauczania historii w szkole podstawowej i średniej za lata 1945—1973, ze szczególnym uwzględnieniem lat 1956—1973. Bibliografia ta zajmuje niewątpliwie ważną pozycję w dorobku historiografii bibliograficznej, wypełnia poważną lukę, jaka istniała do 1973 r. w polskim piśmiennictwie historyczno-dydaktycznym, ale budzi także pewne zastrzeżenia co do sposobu jej opracowania i samego adresata⁹. Nadmiernie wyselekcjonowana, bo ograniczona tylko do 350 pozycji wybranych z bogatej literatury powojennego trzydziestolecia, nie może stanowić wystarczającej podstawy dla prac naukowo-badawczych w zakresie dydaktyki historii, a jedynie służyć jako punkt wyjścia do badań, tym bardziej, że sama baza czasopiśmiennicza, na podstawie której zrobiono bibliografię, została także poważnie wyselekcjonowana. W konsekwencji w tekście bibliografii znalazło się sze-

⁶ [S. Nowaczyk], *Przegląd bibliograficzny prac o nauczaniu prehistorii*, Życie Szkoły 1948, nr 2—3, s. 143—144.

⁷ *Z problematyki badań nad działalnością oświatową muzeów*, Poznań 1971, s. 181—189.

⁸ S. Witek, *Bibliografia pracy domowej ucznia*, Kraków 1971, s. 20—30.

⁹ A. Kulczykowska-Słusarczyk, rec. U. Szymczak, *Bibliografia z zakresu metodyki nauczania historii*, Neodidagmata 1975, z. 7, s. 275—295; *Wiadomości Historyczne* 1976, nr 5, s. 232—233.

reg pozycji przyczynkarskich o tematyce jednorodnej, a poza nią wiele artykułów ważnych, bo pionierskich, a nawet prac samoistnych. Podobnie w szkolnej praktyce, w doskonaleniu procesu dydaktycznego spełnić może w nikłym jedynie procencie właściwą sobie funkcję środka pomocniczego w rękach nauczycieli praktyków. Nie sprzyja bowiem temu mały nakład (1000 egzemplarzy) oraz mało znane szerszemu ogółowi nauczycieli wydawnictwo. Bibliografia ta wykorzystywana jest zwłaszcza w dydaktyce szkół wyższych przez prowadzących zajęcia z dydaktyki historii oraz studentów — uczestników proseminariów i seminariów historyczno-dydaktycznych. I tu warto jeszcze, mimo bardzo ograniczonych jej funkcji, zwrócić uwagę użytkowników na niektóre znajdujące się w niej braki merytoryczne i niedociągnięcia natury konstrukcyjnej. Wskazujemy na to dlatego, ponieważ brak określenia przyjętych przez autorkę kryteriów selekcji spowodował dużą dowolność wyboru publikacji, a w dalszej konsekwencji ukształtował nieadekwatny do rzeczywistych osiągnięć obraz naszego dorobku naukowo-dydaktycznego. Szczególnie skromnie zaprezentowany został dział *Historia nauczania historii*, gdy tymczasem polska dydaktyka historii ma już w tym zakresie bardzo poważne osiągnięcia. Pominiętych zostało w bibliografii wiele cennych artykułów i rozpraw z tego zakresu, a także pozycji książkowych¹⁰.

Kolejne zestawienia bibliograficzne Urszuli Szymczak, drukowane permanentnie na łamach wspomnianego czasopisma w każdym kolejnym roku, poświęcone są głównie dydaktyce szkoły wyższej, a więc z konieczności spełniają ograniczoną funkcję w warsztacie pracy dydaktyka i nauczyciela historii¹¹.

Aby sprostać nadal utrzymującemu się w latach 80-tych zapotrzebowaniu nauczycieli na informację o najnowszej literaturze, opracowywania bibliografii dydaktycznych odpowiednich dziedzin lub zagadnień podejmuje się Instytut Kształcenia Nauczycieli i jego terenowe oddziały — ODN-y.

W naszej dziedzinie warto odnotować tu pozycję wydaną pod koniec 1985 r. przez Oddział Doskonalenia Nauczycieli w Krakowie. Jest to książeczka, której tytuł brzmi: *Z metodyki nauczania historii. Informator bibliograficzny* autorstwa Zofii Serwy¹². Ta niewielka pozycja licząca 48 stron została dobrze przyjęta przez nauczycieli historii odczuwających

¹⁰ Ibid., s. 232—233.

¹¹ U. Szymczak, *Bibliografia z zakresu dydaktyki szkoły wyższej oraz nowych metod i środków nauczania (za rok 1973)*, Neodidagmata 1976, z. 8, s. 319—328; te jż, *Bibliografia z zakresu dydaktyki szkoły wyższej oraz nowych metod i środków nauczania (za rok 1974)*, Neodidagmata 1976, z. 9, s. 255—263 itd.

¹² Z. Serwa, *Z metodyki nauczania historii. Informator bibliograficzny*, Kraków 1985, 48 s.

wciąż braki w zakresie solidnej i systematycznej informacji bibliograficznej z dydaktyki historii. Niestety, choć adresowana do ogółu nauczycieli, bowiem według słów autorki „ma służyć im pomocą w pracy samokształceniowej”, jej funkcje zostały również ograniczone przez mały nakład (300 egzemplarzy). Ponadto oparcie warsztatu bibliograficznego na ograniczonej bazie materiałowej, prowadzącej się do pozycji zwartych i artykułów zaczerpniętych głównie z „Wiadomości Historycznych”, ogranicza orientację nauczycieli we właściwym dorobku polskiej dydaktyki historii okresu powojennego i nie inspirowała do korzystania z innych znanych i cenionych czasopism ogólnodydaktycznych czy historycznych, otwierających często swoje łamy dla problematyki historyczno-dydaktycznej, choćby wymienić tu bardziej dostępne, jak „Życie Szkoły”, „Nowa Szkoła”, „Chowanna”, „Kwartalnik Nauczyciela Opolskiego”, „Oświata i Wychowanie”, „Nauczyciel i Wychowanie”, „Przegląd Humanistyczny”, „Przegląd Pedagogiczny” i inne.

Oprócz wyżej wymienionych zestawień bibliograficznych uzupełniających informacji o publikacjach z zakresu dydaktyki historii mogą dostarczać także bibliografie pokrewnych dziedzin nauki, a zwłaszcza bibliografie pedagogiczne i historyczne. Jeżeli chodzi o te pierwsze, to dość obszerny dział bibliograficzny poświęcony dydaktyce historii zawiera książka Wiktora Czerniewskiego *Rozwój dydaktyki polskiej w latach 1918—1954* z 1963 r.¹³ oraz tegoż autora *Bibliografia pedagogiki 1958—1970* z 1976 r.¹⁴ a także wcześniejsza pozycja *Polska bibliografia pedagogiczna* pod redakcją Feliksa Korniszewskiego¹⁵. Dość obszerne działy dydaktyczne zawierają także bibliografie historyczne, jak np. *Bibliografia historii polskiej*. Jest to bibliografia bieżąca, ukazująca się sukcesywnie od 1944 r. do dnia dzisiejszego, początkowo w opracowaniu Jana Baumgarta i Anny Malcówny, a następnie Stanisława Głuszka, Anny Malcówny i Ireny Perzanowskiej, wydawana przez Instytut Historii PAN¹⁶. Podobnie, dział dydaktyczny zawiera także *Bibliografia historii Polski* pod redakcją Heleny Madurowicz-Urbańskiej wydawana przez PWN¹⁷.

Kuszając się o podsumowanie dokonanego tu przeglądu polskiej historiografii bibliograficznej za ostatnie 40-lecie, a jednocześnie biorąc pod

¹³ W. Czerniewski, *Rozwój dydaktyki polskiej w latach 1918—1954*, Warszawa 1963, s. 71—75, 148, 298—304.

¹⁴ Tenże, *Bibliografia pedagogiki 1958—1970*, Warszawa 1976, s. 321, 336—338.

¹⁵ *Polska bibliografia pedagogiczna*, pod red. F. Korniszewskiego, t. 1, *Nauczanie przedmiotów ogólnokształcących*, Wrocław 1955—1957.

¹⁶ *Bibliografia historii polskiej za...* (okres 1944—1985), oprac. J. Baumgart, S. Głuszek, A. Malcówna, I. Perzanowska, Wrocław 1986.

¹⁷ *Bibliografia historii Polski*, t. 1: do roku 1795, cz. 1: do roku 1454, pod red. H. Madurowicz-Urbańskiej, Warszawa 1965, s. 72—76 (*Metodyka nauczania historii*, oprac. T. Słowicki).

uwagę wskazania metodyki bibliograficznej, która zakłada, że każdy spis bibliograficzny powinien mieć własne, ustalone założenia informacyjne, służyć określonym celom¹⁸, należy stwierdzić, że te nawet skromne osiągnięcia w zamiarze ich autorów adresowane były do nauczycieli i starały się zaspokajać ich najpilniejsze potrzeby poznawcze. Można powiedzieć, że dotychczasowy warsztat bibliograficzny w dydaktyce historii kształtowany był głównie przez potrzeby tej najszerszej grupy użytkowników, a wymienieni tu autorzy opracowań bibliograficznych mieli ambicję zapotrzebowania te w miarę swych możliwości zaspokajać.

Inaczej trzeba ocenić tenże dorobek, biorąc pod uwagę potrzeby warsztatu dydaktyka historii. Zadaniem pracy bibliograficznej, z której efektów mógłby korzystać badacz, jest zebranie możliwie jak najobszerniejszego wykazu piśmiennictwa (książek, rozpraw, artykułów, recenzji i sprawozdań) orientującego, co w dydaktyce historii zostało zrobione, i jak przedstawia się dane zagadnienie w literaturze fachowej. Chodzi przecież o to, by pracownik naukowy już we wstępnej fazie swoich badań mógł się zorientować w podstawie bibliograficznej interesującego go zagadnienia, ocenić zgromadzone w bibliografii materiały ze względu na ich wartość naukową, by następnie wykorzystać te pozycje, które są z punktu widzenia jego pracy najbardziej wartościowe. I tu musimy stwierdzić, iż bibliografii takich nie mamy.

W braku więc możliwości korzystania na razie z pełnej bibliografii specjalistycznej podstawowym źródłem w kompletowaniu literatury do opracowywanego problemu badawczego stają się dwa wydawnictwa Instytutu Bibliograficznego, a mianowicie „Przewodnik Bibliograficzny”¹⁹ oraz „Bibliografia Zawartości Czasopism”²⁰. Obydwa wydawnictwa zaliczane do bibliografii ogólnych, bieżących, wychodzą sukcesywnie w zeszytach niemalże od 40 lat, w odstępach tygodniowych dla „Przewodnika Bibliograficznego” i miesięcznych dla „Bibliografii Zawartości Czasopism”. W każdym zeszycie tych wydawnictw znajdują się dość obszerne działy informujące o dorobku piśmienniczym z zakresu dydaktyki historii. Zgromadzone w „Bibliografii Zawartości Czasopism” w dziale *Dydaktyka historii* informacje bibliograficzne są o tyle cenne, że pochodzą z ogromnej ilości czasopism, wydawnictw seryjnych i wyboru prasy codziennej, a tym samym zwalniają czytelnika od samodzielnych uciążliwych i długotrwałych poszukiwań. Regularne zaznajamianie się z treścią

¹⁸ A. Mendykowa, op. cit., s. 15.

¹⁹ Przewodnik Bibliograficzny. Urzędowy wykaz druków wydawanych w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, Warszawa 1946—1985.

²⁰ Bibliografia Zawartości Czasopism, Warszawa 1947—1985. M.in. zawiera bibliografię z zakresu dydaktyki historii: za rok 1948 w rozdz. *Oświata i wychowanie*, za lata następne w rozdz. *Kultura. Nauka. Oświata*.

„Bibliografii Zawartości Czasopism” i „Przewodnika Bibliograficznego” stało się nawykiem każdego badacza. Ta, niewątpliwie wielka, pomoc ograniczona jest w pewnym stopniu koniecznością przejrzania wszystkich zeszytów, nieraz całego czterdziestolecia.

Drugim podstawowym źródłem informacji o piśmiennictwie na interesujący badacza temat są w obecnej sytuacji tzw. bibliografie załącznikowe drukowane w pracach naukowych, biografiach, podręcznikach, określanych często jako literatura przedmiotu. Idąc jej śladem badacz gromadzi odpowiednią ilość informacji bibliograficznych. Jako metoda wiodąca nie należy ona do metod najlepszych, bowiem poszukiwanie materiałów po omacku wydłuża czas zbierania danych, a jednocześnie nie daje pewności pełnego ich zgromadzenia i prawidłowej oceny całego dorobku.

Przy okazji warto tu też dodać kilka uwag natury praktycznej pod adresem wyżej wspomnianych bibliografii załącznikowych, zamieszczanych zazwyczaj na końcu książki, rozdziału lub artykułu. Bibliografia ta prezentuje nieraz bardzo różne ujęcie opisu bibliograficznego. I jeżeli różnorodność ta wynika z odmienności materiałów, to nic w tym złego, gorzej gdy wypływa z niewiedzy lub niedbalstwa autora. Bibliografia taka gubi po drodze własną funkcję informacyjną, dezorientuje, lub co gorsza wprowadza w błąd czytelnika, budzi małe zaufanie do autora i jego dzieła, zwłaszcza gdy złe ujęcie opisu przenosi on także do przypisów. Tymczasem należy pamiętać, że każdy opis musi być zgodny z ustaleniami określonymi w polskich normach bibliograficznych. Dla przypomnienia podaję, że do podstawowych zaliczamy trzy normy: *Opis bibliograficzny — Polska norma PN-73/N-01152*; *Skróty wyrazów typowych w tytułach czasopism i wydawnictw zbiorowych — Polska norma PN-68/N-01178*; *Skróty wyrazów typowych w opisie bibliograficznym, i katalogowym — Polska norma PN-70/N-01158*. Przestrzeganie zawartych w nich zasad podnosi wartość poznawczą dzieła a jednocześnie spełnia funkcje wychowawcze wobec młodych adeptów sztuki naukowej, organizujących dopiero własny warsztat badawczy.

Przedstawiony tu obraz naszego dorobku bibliograficznego pod kątem warsztatu badawczego dydaktyka historii prowadzi nas do uświadomienia sobie faktu, że ta młoda i trudna dyscyplina naukowa, powiązana wieloma niemi z innymi naukami, nie zorientowana jest jeszcze w dostatecznej mierze na rozwój własnych dyscyplin pomocniczych, wśród których ważne miejsce zająć powinna także bibliografia dydaktyki historii.

Ta ostatnia, jako dyscyplina pomocnicza dla dydaktyki historii, chcąc pełnić wobec niej rzetelne funkcje usługowe, musi być tak pomyślana, by nie tylko dawała pełne informacje o naszym dorobku piśmienniczym, ale by jej struktura materiałowa odpowiadała wewnętrznej strukturze

dyscypliny, której ma służyć, niejako poddawała się specyfice zawartego w niej materiału. Tymczasem uwzględnienie tych założeń podczas konstruowania dzieła bibliograficznego jest tyle samo potrzebne, co trudne. Potrzebne, bo może szybko orientować czytelnika w określonych działach — zagadnieniach i ich miejscu w całości układu rzeczowego, a tym samym podnosić wartość użytkową i sprawność informacyjną spisu, a trudne, bo do dzisiaj nie wypracowaliśmy jeszcze jednoznacznego stanowiska w kwestii strukturyzacji treści i układu zagadnień wchodzących w zakres naszej dyscypliny badawczej. Z braku poważniejszych badań i literatury na ten temat problemy te pozostają nadal otwarte.

Mając na uwadze te trudności, ale jednocześnie chcąc choć w części przyjść sobie i kolegom z pomocą w usprawnianiu warsztatu naukowego, przynajmniej w wyjściowej fazie badań, na etapie poszukiwania i gromadzenia materiałów, kilka lat temu podjęliśmy się w Zakładzie Dydaktyki Historii WSP w Krakowie próby opracowania pełnej bibliografii dydaktyki historii okresu powojennego z myślą, by kiedyś podjąć się także opracowania bibliografii wcześniejszej. Bibliografia taka już powstała i udostępniamy ją wszystkim zainteresowanym osobom.

Tom pierwszy *Bibliografii dydaktyki historii w Polsce*, obejmujący lata 1944—1975, opracowany jest w całości i udostępniany w maszynopisie. Tom drugi obejmujący lata 1976—1985, opracowany jest w 50% i udostępniany na razie w kartotekach.

Głównym adresatem bibliografii są pracownicy naukowcy, choć służyć może także nauczycielom, studentom i doktorantom uczęszczającym na seminaria dydaktyczne, naturalnie po wstępnym zapoznaniu się z charakterem bibliografii i jej założeniami. Bibliografia ma charakter retrospektywny, mało selektywny — przewijają się w niej informacje dydaktyczno-historyczne typu naukowego, typu normatywnego i typu dydaktyczno-wychowawczego związanego z praktyką kształcenia i wychowania. Zawiera także te pozycje, które z dzisiejszego punktu widzenia w praktyce szkolnej są nieprzydatne, niemniej jednak mają wartość dokumentu historycznego i służą jako źródło wiadomości o poglądach na nauczanie historii w przeszłości.

Bibliografia obejmuje publikacje autorów polskich, prace wydane wyłącznie na terytorium Polski, w języku polskim. Głównymi kryteriami doboru materiałów obok względów merytorycznych są więc czas, język i miejsce wydania publikacji. Bibliografia rejestruje dorobek polski odnoszący się do dydaktyki stopnia podstawowego i średniego, pomija dydaktykę szkoły wyższej z wyjątkiem działu „dydaktyka dydaktyki historii”.

Wybór materiału do bibliografii oparty został na zasadzie ograniczonej selekcji. Nie uwzględniono w niej tylko pozycje o małej dla dydak-

tyki historii wartości poznawczej oraz materiałów z prasy codziennej. Przejrzenie codziennej prasy centralnej i regionalnej wychodzącej w okresie ostatniego 40-lecia przekraczało możliwości autorki.

Jeżeli chodzi o typy materiałów, zgromadzone zostały jedynie dokumenty drukowane, ewentualnie powielane inną techniką. Natomiast forma piśmiennicza wykorzystanych materiałów jest bardzo zróżnicowana. W skład bibliografii wchodzi opracowania naukowe i popularnonaukowe, pamiętniki, opracowania syntetyczne i monografie, pozycje zwarte i artykuły, różnego rodzaju recenzje i omówienia itp. Bibliografia nie uwzględnia materiałów beletrystycznych oraz wszystkich innych spełniających funkcje pomocy dydaktycznych w procesie nauczania historii, a to pomocy słownotekstowych, wizualnych, audytywnych.

Przy wyborze publikacji do bibliografii pewnych trudności nastęrczało piśmiennictwo pokrewnych dydaktyce historii dziedzin nauki — historii wychowania, dydaktyki ogólnej, psychologii. Uznano, że piśmiennictwo to trzeba przejrzeć i włączyć do bibliografii te pozycje, w których stwierdzono obecność treści z zakresu dydaktyki historii.

Tom 1 *Bibliografii* (30-lecie powojenne) liczy 500 stron maszynopisu — 3500 pozycji. Tom 2 (ostatnie 10-lecie) liczy na razie 1500 pozycji. Opracowana w ten sposób bibliografia ostatniego 40-lecia liczy już około 5000 pozycji. Przyjmując, że bibliografia w ogóle bierze na siebie rolę bieżącego informatora o dorobku piśmienniczym, możemy przyjąć, iż ta ukazuje nam nasz dorobek dydaktyczny jako dorobek narodowy. I choć trudno na tej podstawie ocenić, czy jest on duży, czy mały, zwłaszcza że zaprezentowane zostały tutaj tylko wielkości ilościowe bez względu na zasięg i wartość merytoryczną uwzględnionych publikacji, sędzę jednak, że nie mamy się czego wstydzić, zwłaszcza w odniesieniu do teorii nauczania historii i dziejów edukacji historycznej. Czy jest tak naprawdę? Odpowiedź mogą dać tu tylko badania analityczno-krytyczne, a badania porównawcze z osiągnięciami innych krajów ustalić miejsce naszej dyscypliny w świecie.

METHODOLOGICAL PROBLEMS IN STUDIES ON HISTORY DIDACTICS BIBLIOGRAPHY

Summary

In recent years, the problem of bibliographical information for research needs and school practice has been increasingly tackled in Polish and foreign pedagogical literature. The present state of information on history didactics is unsatisfactory and the demand for it is still growing. Existing bibliographical sources for history didactics satisfy the most important needs of school practice. Yet, there are no bibliographical sources for research needs. The lack of full specialistic bibliography

forces the researcher to look for bibliographical information in various subsidiary bibliographies or in *Bibliographical Review* and *Bibliography of Periodical Contents*. It lengthens studies on a specific problem and final results are uncomparable to the cost of labour. For a number of years, History Didactics Department at WSP in Cracow has offered some help to scholars as it possesses a typescript of full retrospective bibliography of history didactics from the years 1945—1975 and a partly compiled register from the years 1976—1985. At present, this bibliography consists of ca. 5000 entries. Without critical analysis of materials and comparative studies included in the bibliography, it is difficult to assess the achievements of Polish history didactics and its place among other didactics in the world.